

ՀԱՅԱՍՏԱՆ

ՊԱՏԱՐԱԿԱՆ ՍՈՒԼՔԱՆԵՆ

Սուլթանը հարցնում է թէ՛ «ինչից են դժգոհ հայերը»։
Տարօրինակ ու միամիտ հարց։

Հայ ժողովրդի միլիոնավոր երկրագործական դասը, որ իր քրտինքով ու արիւնով է արդիւնաբերում իր հողը, ուզում է ապահովուիլ ու լիապէս օգտվել իր ձեռքի արդիւնքով։ — Իսկ թիւրք կառավարութիւնը նրա իւրաքանչիւր կատարողից, նրա իւրաքանչիւր արդիւնքից տասնական անգամ անկանոն ու ահագին հարկեր է վերցնում, գրկում է ժողովրդին իր գոյութիւնը պահպանելու բոլոր կարելիութիւնից, ստիպում գիւղացիներին թողնել ամբողջ գիւղեր ու իրենց հողերը և նախամեծար համարել պանդխտութեան թշուառութիւնները, պրեթէ սովամահ լինել, քան հայրենիքում կամայկամայ մաշվելով ու քայքայվելով իրենց ճշտորենի համար սեփական ոյժից վեր աշխատելն ու շարշարվելը։

Հայ ժողովրդի նոյն միլիոնավոր երկրագործական խաղաղասէր դասն ուզում է ունենալ սպառնալիքի սեփական լեռնաբերաններում ու գիւղերում։ Նա ուզում է, որ լայն օրով դիմված ձեռքը քարուքանդ չանէ իր գիւղերը, որ չխլէ իրենից իր բնութեան գծում պահեստի ամենավերջին պատուարը, որ չողնացնէ իր արտերն ու բոլոր կաշքը, որ չանարգէ ու չբռնարարէ իր կիներին ու գուռակներին, որ չսպանէ նոյն իրեն խայց ինչ խաղաղ խեղդելու համար հայ ժողովրդի մէջ աղքատի կեանքի աճին նայլ, նրան միշտ աղքատութեան ու կիսավայրենի դրութեան մէջ պահելու նպատակով, իրեն ամենամեծ պաշտպան ու ողորմելի արարածի նրան միշտ իր գոյութեան համար զոռացնել տալու դիտաւորութեամբ։ — Թիւրք կառավարութիւնը գինված այլացեղներին իրաւունք է տալիս լիապէս թաղաւորել հայ շէնքերում, նոյն իրեն հային գրկելով մինչև իսկ անձնապաշտպանութեան իրաւունքից։

Հայ ժողովրդի ու հասարակութեան մէջ գոյութիւն տան և զարգանում է ձգտում՝ դէպի հասարակական կեանքի լուսաւորութիւն ու դէպի տնտեսական առաջագիտութիւն։ — Իսկ թիւրք կառավարութիւնը փակում է նրա ուսումնարանները, խտուրթամբ հալածում հասարակական գիտակցութեան իւրաքանչիւր երևոյթ, ճնշում է ամեն տեսակ առևտրականութիւն՝ որ մինչև անգամ ճանապարհորդական փոքր խառն յարմար ու կանոնաւոր

ւոր յարաբերութիւնից զուրկ է, արգելում ամենայն առաջագիտութիւն մեր հասարակական կեանքի որ և է շաղկապում, որ և է շրջանում։

Հայ ժողովուրդը պահանջում է յարգանք դէպի իր հաւատը, պահանջում է շխտանվել հայոց կրօնական գործերում։ — Իսկ թիւրք կառավարութիւնն ամեն-մի քայլ ափսոսում ճնշում է գործում նրա խղճի վրայ, հալածում ամենաարժանաւոր հայ հոգևորականներին, իրեն քաղաքական յանցաւորներին, իսկ պատրիարքին ու բարձրաստիճան հոգևորականութեան դարձնում իր խաղաղիքը մի և նոյն ժամանակ նրանց գրկելով իրենց ունեցած ազգատիկ արտօնութիւններից։

Մի խօսքով թիւրք կառավարութիւնն իր կոպիտ բռնապետութեան երկաթէ ղուկները խրել է հայ ժողովրդի վիրաւոր ու շարշարված մարմնի մէջ և որպէս աշխուժում ու կատաղի զազան, ծծում է նրանից ամբողջ հիւթն ու արիւնը, ճգնում իր կոպիտ գրկի մէջ բոլորովին խեղդել այն թշուառ գոշին... Եւ այդ ամենից յետ դեռ թիւրքերի պետը հարցնում է թէ՛ «ինչից են դժգոհ հայերը»... Չարամիտ, անխիղճ հեղուկութիւն... մեր շարշարների ու մեր խոնարհ լուրթեան ճուրհով վատաւած նախատինք...։

Բայց մենք էլ մեր կողմից կտանք սուլթանին հետեւեալ հարցերը, իրեն պատասխան նրա հարցին։ — Արդեօք կարո՞ղ են սուլթանն ու թիւրք կառավարութիւնը, շինելով այնպէս, ինչպէս այսօր են իրենք, մեզ հետ վարվել ուրիշ կերպ, քան այնպէս, որպէս մինչ այժմ վարվել են։

Արդեօք կարո՞ղ է թիւրք կառավարութիւնը շխտաւոր կել մեր ամենավերջին ստեղծ, հազարաւոր բնակիչներին յանձնելով քաղցին, աղքատութեան ու պանդխտութեան աղէտներին, երբ նոյն ինքը պարտաւոր է վճարել իր պատերազմական պարտքերը, պարտաւոր է գտնվել ստրտափելի տնտեսական անկման մէջ, քանի որ մի և նոյն ժամանակ ամբողջ թիւրք ժողովուրդը փողում է աւրական ծուլութեան, վայրենութեան ու աղքատութեան մէջ։

Արդեօք նա կարո՞ղ է, շունենալով նպատակայարմար, լաւ քաղաքական, մինչև իսկ վարչական (administratif) կազմակերպութիւն, շունենալով մինչև անգամ կազմակերպված զօրքի ճշգրիտ քանակութիւն և ոչ էլ միջոց նրան կազմակերպելու և այդպէս գտնվելով ծայրահեղ անկարգութեան ու աղքատութեան մէջ, — արդեօք կարո՞ղ է

արտում կը ոչինչ չէ կարող առաջն առնել այդ բնական երևույթի ամսանը, — ոչ ճշույնները, ոչ հալածումները, ոչ բռնությունները, ոչ բանտը, ոչ քարոզը Առանձին անձերին, մեղաւորին ու անմեղին, կառավարութիւնը կհալածէ, կաքսորէ, կոչնչացնէ, բայց ընդհանրութեան հետ այդպէս վարվել չէ կարող. յեղափոխական առաջին ջրնջված շարքերից յետոյ առաջ կդան նորերը և դարձեալ նորերը՝ աւելի յանդուգն, աւելի կորովի, աւելի խիստ սպառնական ոգով բռնաւորի դէմ և կառավարութիւնն իր բարբարոս խառութիւնների ջանասէր առաջադիմութեամբ կհամեն այն օրին, երբ նրա յանդիման խրոխտութեամբ կանգնած կլինեն ժողովրդային սպառնացող լեզիւները

ՄԱՏԵՆԱԴՐՈՒԹԻՒՆ

„L'Arménie, les Arméniens et les traités“, par M. G. ROLIN - JAEQUEMINS. Avocat, ancien Ministre, Président de l'Institut de droit international.

Որոշ վերնագրով մէկ ընդարձակ ու լուրջ և հայերի վերաբերութեամբ համակրական յօդուած հրատարակվեցաւ „Revue de droit international“ (Հանդէս միջազգային իրաւունքի) հեղինակութիւն ունեցող ամսագրի 1887 թ. № 3-ի մէջ. Հէնց իր առաջին տողերից հեղինակն ասում է, որ իր գրութեան յնարատակն է լինել օգտաւետ, յայտնելով զայլք յուզումների ու խառնակութիւնների պատճառները. Նա կարծում է, որ „այդ պատճառները կամ կարելի է հեռացնել և կամ մեղմացնել, եթէ եւրոպական ղեկավարող տէրութիւններն իրենց առաջնորդ ընդունէին միջազգային արդարութեան կանոնները և դաշնագրութիւնների ուշիմ գործադրութիւնը“։ Հեղինակի խօսքը Հայաստանի և հայերի անկանոն դրութեան մասին է. Նա գրաւ վրայ է դարձնում Ներսիսի ուշադրութիւնը „Թէպէտ, յիշուի, — օրումն խնդիրների կարգում չկայ այժմ հայկական այրող խնդիր և մինչև իսկ կարելի է ասել, որ եւրոպական նախարարութիւնները չեն ուզում այնքան խառն խնդիրների վրայ մի նորն էլ տակաւնել, բայց դեռ թարմ օրինակներն ազդեցութիւն ունենում են նրանցից չէ կախված այն տեղի անցքերը կարգադրել և կամ անուշադիր թողնելով՝ դրանց ընթացքը կանգնեցնել“։ Հեղինակը շարունակում է իր խօսքը, բացատրելով, որ „Եւրոպիայի գաղափարութեան 61-րդ յօդուածն արդէն մտել է միջազգային դրական իրաւունքի շրջանը, որ նա մտել է իբրեւ տրամաբանական հետեանք նախնական անցքերի ու իրողութիւնների և որ զոյն տրամաբանութիւնն իսկ այսօր պահանջում է 61-րդ յօդուածի գործադրութիւնը“։ Հակառակ դէպքում նա գրեթէ անխուսափելի է համարում հայոց խնդրի նայն կերպարանքն ըն-

դունելը, ինչ կերպարանք ունեցան լուսնական խնդիրը, սերբական խնդիրը, բուլղարական խնդիրը, բուլղարական խնդիրը, Այս կէտերի վրայ մենք հարկաւոր ենք համարում փոքրինչ կանգ առնել Մենք համաձայն ենք յարգելի հեղինակի այն մտքի հետ, որ իրերի ներկայ դրութիւնը Հայաստանում ուշ կամ վաղ կարող է այնպիսի գոյն ու հոսանք ընդունել, ինչ եղաւ Բուլղարիայում, Բուլղարիայում և այլն։ Սակայն 61-րդ յօդուածի գործադրութիւնն արդեօք կարող կլինի դոնէ մեղմացնել վերոյիշած կերպարանքի էութիւնը, ինչպէս կարծում է հեղինակը։ Ճիշտ է որ 61-րդ յօդուածի գործադրութիւնը կարող է ժամանակակից ժամանակի սթմրացնել, հայերի իսկական իղձերն ու պահանջները և դրանց արտայայտութեան կերպն ու ոգին մեղմացնել, բայց արդեօք դա կլինի՞ տեղեւոր և ան Մենք այդ չենք կարծում։ Բանը նրանումն է, որ 61-րդ յօդուածը չէ իրագործում և հարկւրերորդ մասը հայաստանցու այն իսկական պէտքերի ու պահանջների, որոնց ընդարձակ ու լիակատար գործադրութիւնն այսօր նոյն իսկ յայտնվում է անհրաժեշտ 61-րդ յօդուածը մի կիսատ աւարտ միջոց է, որ (գործածենք այստեղ Ռուս յատնի ճանապարհորդ Բրեյլի Ա. Վ. Ելիսէեւի գեղեցիկ ու ճշմարիտ խօսքը) „Իսկապէս հայերի շրթները միայն չօլափեց, առանց նրանց քաղցը յագեցնելու“։ 61-րդ յօդուածն իր գործադրութեան ողջ ընդարձակութեամբ հանդերձ, — եթէ միայն նեղը կարելի է ընդարձակ համարել, — չի վճռի Հայաստանցու և ոչ մի տնտեսական խնդիրը, չի կանոնաւորի նրա սօցիալական դրութեան և ոչ մի կողմը, չի տալ նրան և ոչ մի քաղաքական իրաւունք, մի խօսքով՝ չի իրագործի Հէնց այն պահանջները, որոնք իսկապէս կաղող են Հայաստանցուն տալ նրա բաղադրված զարգացման համար հարկաւոր պայմաններ։ Եւ դա այդպէս է այն պարզ պատճառով, որ 61-րդ յօդուածը բոլորովին անդիտանում է հայ ժողովրդի գոյութեան այդ բուն էական կողմերը։ Իսկ ինչ վերաբերում հայ ժողովրդի վրայ կատարվող տեղական առաջնութեան հարստահարական մէջոցներին և օտար ցեղերի յարձակումներին, կէտեր, որոնց վրա է միակ այն էլ, կարծես, անցողական կերպով՝ դարձած ուշադրութիւն 61-րդ յօդուածում, — դրանք լոկ երեսակայական արտօնութիւններ են հայ ժողովրդի համար։ Դրանցից առաջին կէտը, պաշտօնեանների վերաբերութեամբ, իսկ այն ժամանակ կարող է լրջօրէն կանոնաւորվել, երբ արմատականապէս կանոնաւորվի թիւրք կառավարչական տիրոջ սխառմը, որը բացի որ և է կանոնաւորութեան, միայն ընդունակ է ստեղծել ու ազդեցնել կառավարչական ամեն տեսակ անկարգութիւններ, կառավարութիւններ, որոնք իրենց ամբողջ ահագին կշռով ծանրանում են ժողովրդային ընդհանրութեան վրայ։ Իսկ վերոյիշած երկրորդ կէտը, այլապէս զինված յարձակումների մասին, մենք կուսենք, որ թիւրք կառավարութեան դրանց դէմ ան-

Այդ միջոցների մասին լուր երևակայելը երազել կարող ենք: Այդպիսի արհեստագործական արշավանքների երևալովը հայ ժողովրդի գեղմ կառավարութեան փայլալուծ փառքն է, օգուտ է նրա շահերին և դրանց պատճառով էլ ինքն էլ յատնվում է այդպիսի երևոյթների անհեղինակ ու քաջալերողը, ինչ մենք տեսել ենք շատ փաստերից: Այդպիսի երևոյթներն ամենախիստ կերպով տկարացնում, ազգաստացնում են հայ ժողովրդին, որով այդ վերջինն առաւելապէս դառնում թիւրքի ստրուկը, թիւրքի պարտաւորված կերակրողը:

Ահա թէ ինչ է իրենից ներկայացնում տարաբազու 617 յօդուածը, որն այնչափ խարում ու շուտապէս ցնում է ոչ միայն եւրոպացիներին, այլ և զժողովրդաբար, մեզ հայերին:

Այնուհետև յարգելի հեղինակը շարունակում է իր խօսքը թիւրքաց Հայաստանի աշխարհագրական դիրքի մասին, տալով նրան մեծ նշանակութիւն նոյն իսկ եւրոպական ապագայ քաղաքականութեան վերաբերութեամբ և ասում է, որ թիւրքիայի եւրոպական սահմաններն անգաղար նեղանալով՝ Կ. Պոլսի ճակատամասններն անգաղար նեղանալով՝ Կ. Պոլսի ճակատադիրը վերջնականապէս Փ. Ասիայում կորույթ: Դրանից յետոյ նա շատ համակրական կերպով խօսում է հայ ազգի ընդունակութիւնների վրայ, խօսում է նրա թշուառութիւնների վրայ, հայ ազգի ու Հայաստանի երեք թիւնների վրայ, հայ ազգի ու Հայաստանի երեք թիւնների վրայ, հայ ազգի ու Հայաստանի երեք թիւնների վրայ և անելով հայերի ժողովրդագրութեանը վերջ է տալիս իր աշխատութեան առաջին մասին:

Իր գրութեան երկրորդ գլխի սկզբից հեղինակը խօսում է Փարիզի 1856 թ. դաշնագրութեան վրայ՝ նա ասում է, որ «հայերը, ինչպէս թիւրքական պետութեան մէջ եղած և ուրիշ քրիստոնեայ ժողովուրդները, սկսած 1856-ից իրաւունք ունէին համարել, որ Եւրոպան արդէն գէթ մութ կերպով յայտնվում է երաշխաւոր սուլթանի խօստումների՝ բարենորոգումներ անել իրեն հպատակ քրիստոնեայ ժողովուրդների կացութեան մէջ և որ Եւրոպան արդէն նրանով որ թիւրք պետութեանն ազատեց աւերումից ու քայքայումից, ոչ միայն վաստակեց իրաւունք, այլ պայմանաւորվեցաւ ապահովացնել Հայերին, որպէս և Յոյներին ու Ռուսներին, որ սուլթանի խօստումները կիրառործվեն»։ Եւ փոքրինչ յետոյ հեղինակը շարունակում է. — «Բաւարիան, Հելցոգօփինիան ու Ռուսները 1856 թ. դաշնագրութեան մէջ ոչ մի նշանաւոր տեղ չէին բռնում: Երանց անունները մինչև իսկ այնտեղ չիլուած չէր, որպէս և չէր յիշված Արիտի ու իրանի անունները: Ինչպէս ուրեմն, — բացականչում է հեղինակը, — հէնց 1878 թ. առաջ Եւրոպան այնչափ գործուն կերպով հետաքրքրվեցաւ այդ վայրերի քրիստոնեայ ժողովուրդներով և ինչպէս ոչ մի պահանջ չարեց յագուտ Հայաստանի քրիստոնեաների: Իժարա-

դաբար, այդ հարցին ես լուր մի բացատրութիւն եմ գտնում. — բանը նրան ունի է, որ Հայերը փոխարէն ապաստամբելու, բաւականացան լուր աղերսներով: Անկասկած, որ այդ բացատրութիւնը ոչինչ պատիւ չէ բերում եւրոպական դիպլոմատիային, սակայն ուրիշ բացատրութիւն ես չեմ գտնում: Իսկապէս Հայաստանի քրիստոնեաները (և մեծ պետութիւնները չէին կարող դա չգիտնալ) թիւրքական ղեկավար տակ նոյնչափ վերաւորված, անպատկառ էին և 1878 թ.ից առաջ, ինչպէս Բաւարացիները, Հելցոգօփինցիներն ու Ռուսները: Որպէս այս վերջինները, նրանք էլ, հակառակ սուլթանի հրովարտականների (Tanzimat, firman), միշտ ենթակայ էին քմահաճոյ հարկածողութեան: Կասաւարչական պաշտօնեաների քմահաճոյքից ու ապօրինական վարմունքներից, դատաւորների լիաւորութիւնից ու տգիտութիւնից, առաջինների և այս վերջինների աւերութիւնից — ոչինչ: պաշտպանված չէին ոչ հայ անձները և ոչ նրանց կայքերը: Այս բոլոր աղետների վրայ մասնաւորապէս հայերի համար աւերաբեր է քիւրդ բնակիչ բնութիւններն ու թափառաշրջիկ Չէքքէզիների ու Ֆիւրդիների զագանութիւնները»:

Չնայած նրան, որ հայերը նոյն աղետաբեր գրութեան մէջ էին վերջին ուսութիւրքական պատերազմից առաջ, որպէս և Բաւարացիները, Ռուսները, Հելցոգօփինցիները, չնայած նրան, որ հայերի գրութիւնը ևս առաւել վատթար էր չորսով բարբարոսների յարձակումների, որոնց հետքերը լինում էին հայ գիւլերի ու շինարար աւերումների, այնչափ կատարումներն ու վայրենութիւնները — այդուամենայնիւ այն խորիկ ժողովուրդների մէջ այնչափ վատ էր հայրենա սիրական հուրն ու ազգային պատասխանատւութիւնը, որ նրանք անտանելի գտան իրենց թշուառութիւնները և չնայեցին նոյն իսկ իրենց արիւնք, թիւրքի փութած ու կործանիչ ղեկավար փրկվելու համար: Եւ երբ այդ ժողովուրդների գործիչները հիմնում էին յեղափոխական ընկերութիւններ, գրգուռ ժողովրդին ապստամբութիւն անել, գործածում ամեն սեռակ ըստ պատճառան միջոցներ կառավարութեան գէմ, երբ այդ ժողովուրդները խուսն ու զայրացած ամբոխներով, ոտի կանգնած, ստրկական ծանրագին շղթաները շարժելով, ճիգ էին թափում փշրել նրանց, երբ նրանց յեղափոխականները, լի հաւատով գէպի իրենց սուրբ գործի ճամարտութիւնը, կրելով այնքան պրկանք ու նահատակութիւն և ընկնելով թիւրքի խորունկ բռնտերը, համարձակ կերպով ու հպարտ ճակատով և ազատութիւն խօսքը չրթներում, բարձրանում էին թիւրքի անարգ կախաղանք և այդպիսով քաջաբար ոչնչանում ամբողջ լեզիները, — այդ ժամանակ մենք, հայերս, զողողալով թագնվում էինք մեր թշուառ ու նեղ բոյներում և չհամարձակվելով աչք զցել մարդկութեան վրայ չքեղապէս փայլող ազատութեան արևի վրան, մեր ոսկրացած ու զոգող ձեռների մէջ սեղ-

մերով թղթի-կտոր աղերսագիր, կարկառում էինք նը-
բան գոռոզ կւրտային... Իսկ այսօր, երբ մեր գը-
րութիւնը 1878 թ. ժամանակներից ամենայն տեսա-
կէտից, ամենայն կողմից ևս առաւել վատթարացել
է, — միթէ մենք այսօր ևս նոյն խոնարհութիւնը,
համբերողութիւնն ու վախկոտութիւնը ցոյց կտանք,
ինչպէս 1876 թ., որ ամօթից ու քայքայումից զատ,
ոչինչ չի բերել հայի գլխին: Միթէ մենք այսօր ևս,
երբ մեր գրութեան բոլոր աղէտներն օրից օր ա-
ռաւել աճում են, օրից օր առաւել ծծում մեր կեն-
դանութեան հիւթը, օրից օր առաւել խեղդում մեզ
ստրկութեան նեխուած ճահճում և երբ օտարն է
մեզ ցոյց տալիս մեր անելիքը, — միթէ այսօր ևս
մենք չենք տեսնում, որ հասել է ժամանակը, երբ
օրինակ ունենալով ուրիշ ժողովուրդների զործերը,
մենք էլ պիտի խմանանք մեր անհրաժեշտ պարտա-
կանութիւնը դէպի հեծեծող հայ ժողովուրդը: Ահա,
և ամենայնանհալ գերին, որ անխիղճ, տաժանակիր
շարժարանքից ջարթված ընկած է գետնի վրան, մա-
հուան վախի սարսուռից նա էլ իսկ կորցնում է իւր
արդէն չափազանց մեծ համբերութիւնը և, ինչպէս
փոթորիկը ծովում, մրրկում են նրա կրծքում հանգս-
տի ու ազատութեան զգացումները: Եւ ինչ, այդ
ժամանակ գերին պատրաստ է կամ մեռնել և կամ
ապրել իբրեւ մարդ... Միթէ այդ գերիից էլ մենք
ցածր ենք.....

Այնուհետև Բօլէն-Սիկմէնը շարունակում է իր խօսքը,
դաժնալով դէպի «Հայոց ազգային Մահամադրութեան»
քննութեանը:

«Անգնենք փոքր ինչ այդ տիպոսի վրայ, — ու
տու՛մ է հեղինակը. — նա շատ մեծահնչիւն է երևում.
ծրագրիւր կամ կանոնադրութիւն հայոց
հասարակութեան անունն աւելի համապա-
տասխան կլինէր նրան, սրն ուրիշ ո՛չ մի կէտի չէ
հանդում, եթէ ոչ միայն կաղմակերպել մի տեսակ
հէտ-քաղաքային ու կէտ-կրօնական ընկերութիւն, որի
իրաւունքներն իսկապէս վերջանում են հենց այնտեղ,
որտեղից սկսվում է մէկ իսկական կառավարութեան
իրաւունքները: Ես պատրաստ եմ հաւատալ, որ այդպի-
սի փրօն ու խաբուսիկ տիպոսը հետևանք չէ մի
սրբազ սխալի: Թիւրք կառավարութիւնը դա վաւերա-
ցնելով հաւատարմ է մնացել իր սխառեմին, որը կա-
յանում է գեղեցիկ էտիկէտներ (e'tiquetes) գրե-
լու մէջ, ինչպէս սահմանադրութիւն, բէֆօրմներ և
այլն, դատարի արկղների վրայ: Իրենց կողմից Ա. Պօլ-
սի հայերը, որոնք կաղմել են այդ «ազգային Մահա-
մադրութիւնը», այնքան էլ չեն գացել խաբելու ու երա-
զել միայն նրա իսկական նշանակութեան վերաբերու-
թեամբ: Այդ կարծիքն առաւել ևս հաստատվում է իմ
մէջ և այն պատճառով, որ այդ ամբողջ տեսութեամբ նկա-
տվում է նոյնպիսի անհամահմատութիւն խօսքերի և ի-
րերի մէջ: Բայտ երևոյթին այդ 250 յօդուածները կաղ-
մում են մէկ ամբողջ սահմանադրական քննութիւն:

գեղեցիկ առաջարկներ՝ հիմնաւոր սկզբունքներով կե-
տրօնական ու դաւառական վարչութիւն, ազգային
ներկայացուցիչների տեղական ժողովներ, առաջնորդա-
կան ու թաղական ներկայացուցիչների տեղական ժողով-
ներ, ազգային խորհուրդներ, որոնց վրայ ստանձնված
են հետևեալ պաշտօնները՝ ժողովրդական լուսաւորու-
թեան, վարչական (administratif), դրամական ու արդա-
րագոտութեան, կարգադրութիւններ ընտրողութեան և
ընտրվողների իրաւունքների մասին, ընտրողութեան կեր-
պերը, կարգապահութեան մասին ժողովներում, մին-
չև իսկ սահմանադրութեան վերաքննութեան ձևն ու
կերպը... Վերջապէս ամեն բան կայ այնտեղ, ա-
մեն բան, բացի մի յօդուածի, որով զէթ մի հայ
իրաւունք ունենար արգելել Վիւրզին վերջնել նրա ոչ-
խաղիքը, արգելել բէյին բռնաբարել նրա աղջկան և
զոգումալ նրա հողը, արգելել հարկը ժողովողին կրել.
նապատիկ, եռապատիկ անգամ չվերջնել մի և նոյն
արդէն մեծ հարկը. ամեն բան կայ, բացի մէկ իրա-
ւունքից, որը ծառայէր թիւրք կառավարութեան քմահա-
ճոյքը՝ զսպելու ասեճի տեղ, որը գարծնել տար
թիւրքի ուշադրութիւնը ժողովրդի թշուառութեան վը-
րայ: Բարի խօսքով ո՛չ մէկի մէջ չէ և բե-
ւում լուրջ երաշխուրդութիւն ո՛չ ազգի
ընդհանուր իրաւունքներին, ո՛չ նրա ան-
դամներին անհատական իրաւունքներին:
Մի բան ևս, որ աչքի է ընկնում այդ «Մահամադրու-
թեան» մէջ, — շարունակում է հեղինակը, — դա այն
է, հակառակ իր սովորական ու ներկայացուցա-
կան սկզբունքների զմադրութեան, նրա զլուսւոր նպա-
տակն է, կարծես, կաղմել ներկայացուցչութիւն Ա. Պօլ-
սի հայերի Արդարեւ, ազգային ընդհանուր ժողովի ըն-
տրվող 220 անդամներից՝ 160-ը ընտրվում են Ա. Պօլսի
թաղերի երեւելիներով, մինչդեռ ամբողջ եւրոպական
թիւրքիայում կայ ընդամենը 400,000 Հայ, այն ինչ ա-
սիական թիւրքիայում ամենաաղակաւոր կայ 2,600,000
Հայ»:

Այդ գեղեցիկ քննադատութիւնն անելուց յետոյ, յար-
գելի հեղինակը մատնանիլ է անում և այն կէտի վրայ,
որ «Իսկական Հայաստանի, այսինքն այն վայրերի, ուր
հայ բնակչութիւնն ամենից խիտ է, գաւառական ներկա-
յացուցիչները սատարի փոքրամասնութիւն են կաղ-
մում»:

յետոյ նա երկարօրէն քննում է «Մահամադրու-
թեան» շատ կէտերն առանձնապէս, որ, դժբաղդաբար,
երկար կտեւէ այստեղ մի մի առաջ բերելը, և ի վերջոյ
ասում է, որ «Մահամադրութեամբ» հայերը միայն մէկ
իրաւունք ստացան, այն է՝ խնդիրներ գրելու, աղերսելու,
բայց իսկապէս դրանց դրութիւնը ոչինչով չկերպարա-
նափոխվեցաւ, «իրաւունք ստացան իրենց ձայնը լսեցնել
տալու միայն, բայց ոչ արդարութեամբ վայելելու»:

Ահա այդ իրաւունքի չորհուրդ ասում է հեղինակը, հա-
յերը կաղմեցին 1871 և 76 թ. թ. յանձնաժողովները
Հայաստանի Հայերի կայութիւնը քննելու համար և վեր-
ջին իրենց արդիւնքը ներկայացրին Բ. Վրան: Նա քրն-
նում է այդ յանձնաժողովների տնտրակն, առաջ բերելով

այնտեղ ներկայացրած մի քանի տղերսուր, անցքերը և ա-
նուանելով այդ տետրակը «ժողովրդի տերոցների ու ցան-
կաթիւնների տետրակ», որ յանձնվեցաւ թիւրք կառա-
վարութեան զամբիւղների խիտ փոշիին — ասում է
Հետեւալը. «1876 թ. յանձնաժողովի տետրակին նայե-
լով տեղական բռնութիւնները, չգիտնելով ոչ սանձ, ոչ
օրէնք, չեն մասնաւորվում լոկ այս համայնքի կամ այն
չենի համար իբրեւ օրհասական հետեւանք թուլութեան
ու անբարոյականութեան, որ թագաւորում են կառավար-
չական մարմինների վերին կարգերում, այդ բռնութիւն-
ները գոյութիւն ունեն ամբողջ Հայաստանում (բռնու-
թիւնների ամենաստիճառական կերպերից մէկն է՝ հայ
գիւղացիների հողերի յախշոտկութիւնը, մինչդեռ այդ
հողերը դեռ չա՛տ հին ժամանակներից պատկանում են
գիւղացիներին, որոնք նրանց դարձրել են պողատու ի-
րենց քրտինքով: Հակառակ բէֆօմների ներմուծելու հրա-
մանագիրների, քիւրդ բէյերը և թիւրք աղաները (և
թիւրք կառավարութիւնը) միշտ օգտւում են քրիստոնեայ
ընակիւնների դաշտերով, այգիներով, արտերով, դրանց
համարում են իբր իրենց սեփականութիւն, վարվում են
գիւղացիների հետ, իբրեւ ճորտերի, և նրանցից յափշտա-
կում են, ստէպ ուժով, նրանց աշխատանքի գծում ար-
դիւնքը: Գրա հետեւանքն այն է լինում, որ շատ անգամ
գիւղացին պարտաւորված է լինում թողնել իր ընտանի-
քը, իր արտերը, կայքը, Կ. Պօլիս կամ ուրիշ տեղ գաղ-
թելու նպատակով և որ այնքան գերդաստաններ, զբրկ-
ված իրենց միակ պահպանողներից, զոհվում են յուսա-
հատ թշուառութեան»

Այդ ճշգրիտ պատկերը նկարագրելուց փոքրինչ վերջ,
հեղինակը տալիս է հետեւալ հարցերը. — «Արդարու-
թիւնը, որ պատանդութեամբ լոկ խօսքով գոյութիւն ու-
նի, արդեօք Կ. Պօլսում նա ունի՞ իսկական գոյութիւն:
Արդեօք կարելի է, զործածելով բոլոր օրինական կանոն-
ները, դիմել պետութեան առաջնակարգ հեղինակաւոր
անձերին և յուսալ, որ ճշմարիտ իրաւունքը վերջապէս
կունենայ յաղթանակը»

«Այո՛» — ահա հեղինակի պատասխանն այդ հարցերին:
Աշարունակվէ չ. .

ՀԱՅՈՑ ԿԵԱՆՔԸ

Ընդհանուր հայեացք գցելով այն բոլոր անցքերի վրայ,
որ մեր կեանքում իրար հետ ից յաջորդեցին վերջին տանի
ընթացքում, մի միտք, մի եզրակացութիւն յամաւարտոր
հայրածում է մարդուն: Այդ եզրակացութիւնը հետեւան է.
Հայն այնչափ ծեծված, ստրկացած է որ երբ նրա առջև ել-
նում են բարեյաջող հանգամանքներ հայ ժողովրդի կաշու-
թեան կերպերը բարեխոյսելու համար գործելու, երբ իրե-
րի գրութիւնը նրան պատեհ առիթ է տալիս թիւրք կառա-
վարութեան հայրածումների գէ՛մ բողոքելու ու ջատագովե-
լու, — Հայն այդուամենայնիւ զուրկ է լինում բաւական ոյ-
ժից յաղթելու իր երկշտութիւնը, իր ստրկական ոգին և
նախամեծար է համարում բնագործակ դաշտի վրայ նայելով

անխօս, անհամարձակ մնալ, որչափ և իր ստորեւայ կեանքի
բանտում: Հայի այդ ստրկական բնագործակ մեքն ու սովորու-
թիւնները, միակ պտուղները որ նա վատաւակել է սպրիտով
բռնապետների բռնեցքի տակ, թիւրքին չօգորթութում ու ե-
րես են տալիս: Թիւրքը չէ կտրողանում թագցնել այն ժաշ-
րոտ ու հեգնական քմծիծաղը, որ ակամայ ծագում է իր քր-
թի տակին: Կամեղ յիշեցնում է բանաստեղծի այն տողերը.

«Շղթաները ստրկի ոտից հանեցին .

Ահ, վերջապէս կատարվեցաւ նրա երազ . . .

Բեր ուզում ես գնալ հիմա, նրան տապփին .

Այսուհետեւ դու ազատ ես և անվտանգ

Բայց թըշուառն արդէն վաղուց էր սովոր

Իր սաները չղթայակալ լոկ քարը տալ,

Եւ թէպէտ նա այժմ ազատ էր, բայց արձակ

Բ. աներկիւզ չէր կարենում էլ ման գալ:

Եւ տեսնելով նրա շարժումներում բանի ջանք, —

Թէն չղթայ չըկար կախված նրա ոտից, —

Նրա գոտ տէրքն ունէր ծիծաղ ու բերեքանք

«Ստրկի խոնարհ զընայքից»

Եւ սուլթանն իրաւունք ունի ծիծաղելու հայի վրայ:

Այն ժամանակ, երբ չորս անուանի հայերը մեծ-միգիրի
միջոցով մտնւթ ու քողարկված լիզուով յայտնեցին սուլ-
թանին, որ հայերը զժգոհ են կառավարութիւնից նրա բր-
նաւոր ու քմահաճոյ գործողութիւնների պատճառով, թը-
ւում էր, որ այդ փոքր իշատէ բայարձակ խօսքից յետոյ մեր
ազգային ներկայացուցիչները հէտեւ են նրանց գծած չա-
ղով: Հայ ժողովուրդն այդ սպաւորում էր և իրաւունք ունէր
սպասելու: Բայց արդարացա՛ն արդեօք ժողովրդի յոյսերը:
Մենք այդ հիմա կտեսնենք:

Չորս անուանի հայերի հետ մեծ-կարգաւոր ունեցած տե-
սակցութիւնից յետոյ՝ սուլթանը չղացաւ ձեռքնել որ իբր
ինքը մտածում է հայ ժողովրդի բարօրութեան մասին,
խօսառայաւ իրերի գրութիւնը ներկայացնել մասնաւոր
յանձնաժողովի քննութեան և ի վերջոյ զոհացում աւալ հա-
յերին: Բայց այդ «աղնուական զգացումները» յոյց աւարով
հանդերձ՝ սուլթանը սկսաւ կատարել խաղաղութիւններ
զործադրել տալ վանի և դրա չքմակայ գիւղերի մասնաւոր
տէրերում, եկեղեցիներում, տակն ու վրայ տնելով խաղա-
ներ ու ամեն բան. գէնք, վատթի և այլն գանելու յուսով:
Կառավարութիւնը մի բուպէ կարծեց որ իր գէ՛մ պատրաստ-
ուող գաղանի գաւաղութեան հետքերի վրայ է ընկել: Գը-
րան կից ձերբակալութիւններ ձերբակալութիւնների հետ-
ւից կատարվում էին վանում և ու իշ տեղերում: Երբ ժա-
մանակ եւրոպական լրագիրներում լուր տալիցաւ թէ՛ եկե-
ղեցիները խաղաղելի է իբր 200 հայ կոխ են ունեցել խա-
ղաղիկ խաղաղանքութեան հետ. երկու կողմից էլ մի քանի
սպանվածներ են եղել և մօտ 45 հայ ձերբակալվել են: Թը-
ւում էր, բայց սուլթանի է ու ժողովուրդ, հաստո, հոգեւ
բականութիւն, ազգային փառքութիւններ, եկեղեցիներ, —
բոլորը մի քանի օրուայ ընթացքում կոխկրտվեցան սուլ-
թանի սաներով, բոլորը գործան գոհ թիւրքի վայրարարս
ու դիւրադպաց կառնածիւ կատարարութիւնը Հայաստանի
անկիւններում տնելու կերպով փնտաւում էր գաղտնի յի գա-
լիսական ընկերութիւններ, աղ չիւ թէ՛նափ մի հաւատա-

բայց և նշանակում իրը դրաքննիչը և բոլորի ու թիւրքիայի հայ հրատարակութիւնները քննելու համար . Բայց խողովի ընտրութիւնները թողնում անվաւեր պատրիարքից պա հանձնում զանազան հարցումների պատասխան փակում հայոց դպրոցները և այլն Այդ անգուստ հալածումների ա սիթով անդլիական դեսպանը մի քանի անգամ գիւմեց կա տավարութեան Բայապարութիւն պահանջելով նրա գործը դաթիւնների մասին և բոլոր հարկաւոր տեղեկութիւնները վերցնելով . . . Բայց այդպիսի տապնապալի ժամանակ ինչ էին անում հայ ժողովրդի ներկայացուցիչները և Նրանք «խո հեմ ու պարտող» գիրք էին ընդունել . Այդպիսի ժամանակ, երբ ուղղամտութիւն, համարձակութիւն պիտի ցոյց տային նրանք կառավարութեան դիմաց երբ հայ ժողովրդի պա հանջները և նշա խակական դրութիւնը պէտք է ներկայա ցնէին կառավարութեան, — նրանք բաւականացան այն ծաղրելի կատակերգութեամբ, որ խաղում էին Յարութիւ նըն ու սուլթանը նրանք չկարողացան մի բաղէ հրաժար վի իրենց ստրկական «խոհեմութիւնից», և շտապեցին պա տրիարքի շրթներով յայտնել, որ հայ ժողովուրդը միւս զոհ է թիւրքիայից և միւս նրա նոյն հաւատարիմ, երկչոտ, խո հարհ ծառան է : Մեր օրինակելի պատրիարքի այդ վայրենի յայտարարութիւնն իրեն հիմք ունեցաւ «Հնչակը», որն իր կողմից սուլթանին յայտնում է բողբոլին տարբեր գա ալցումներ . . . Ի՞նչ սուլթանն անընդունակ է լսելու իրենից շատ ցածր գտնված հայ ժողովրդի յուսահատ ողբն ու ձի չը, այդ գեռ չէ նշանակում, որ ազատ խօսքն է նրա չը քեզ պալատի հաստ ու ամուր պատերի միջով չի անցնիլ և չի որոտալ նրա ականջին : Սուլթանին, այդ «հիւանդ մաւ դուն», «Հնչակը», ինչպէս աւուժ է մի հայ չաբաթաթիւթ, սատակ «փութիւ և վրդովել է» . աղատ խօսքի բժշկու րեան գեղը շատ դառն է թուի իրեն : Եւ իր հրա հաւ տակին «այսինքն» մեր պատրիարքին հրամայել է մարտնել հայ ազատ խօսքի դառն գեղի գէմ և փոխարէն տալ իրեն քաղցր կլօրիկ գեղեր, որոնք սուլթանին անհամեմատ աւել ի փութելի են : Յարութիւնն, իր սովորութեան համա մատ, չուչացաւ հրատարակել մի չբարեբաւական մեղ ու մեղ նմանների գէմ ուղղած : Այդ չբարեբաւականը անում է այսպէս . «Այս օրերս օտար երկրի մէջ հրատարակեալ գրք գոյթ թերթ մը տեսնուած է հայերէն լեզուով, որոյ բաղդ բունքներն և պարունակութիւնը գլխաւորաբար կհակառա կին հայոց ազգին առ օսմանեան պետութիւնն ունեցած դա բաւոր հաւատարմութեան զգացմանց և օտար են բոլոր վին (» . . .) Պատրիարքն այդ չբարեբաւականում խնկարել լով սուլթանին բոլոր տեղերի հայ հոգեւորականութեան պատվիրում է հետեւել իր օրինակին, այսինքն կարգալ շրջ արեւրականը եկեղեցիներում, պատարագին անկճքներ ու նցովներ տեղալ «Հնչակի» և հայ ճշմարտախօսների գլխին և մի և նոյն ժամանակ օրհնել ու փառաբանել «օգոտաւ փառ կայսրին», ու աղօթել նրա կեանքի երեւարատեութեան համար et tutti quanti...

Այդ չբարեբաւական-կլօրիկ քաղցր գեղը սուլթանն արտ ժով կուլ աւուց, բայց արգիւք նա գրանով գաղտնեցրաւ հայ ժողովրդի սատակ գոգահութիւնը և դրա աղ տայայտութիւնները, այն է՝ յեղափոխական տէնդէն

ցիւն, որ արագաբար ածում է հայերի մէջ : Կա անընա կան կլինէր : Այլ ընդհակառակը՝ սուլթանի չիթութիւնն ու վրդովումը թիւրք կառավարութեան տեղաբութեան ու վախի ականքն նշանն էրն են, որ հայերին առաւել ոյժ կը տան իրենց յեղափոխական ձեռնարկներում : Ճշմարտն այն է, որ քաղցր կլօրիկ գեղը սուլթանի սատակ վրդա վումը փոքր ինչ հանդարտեցնելով ընդհակառակը շատ դառն գեղ յայտնվեցաւ ճշմարիտ հայերի համար : Եւ եթէ Յարութիւնն իր չբարեբաւական շնորհով արժանացաւ սուլթանի գահի ոտը համբուրելուն, բայց միւս կողմից հա յը նրա անուան կցորդեց «թիւրքամօլ և ազգամիտ», ածա կանները : Եւ պատրիարքն իր հաւատարիմ հպատակու րեան զգացումների տարօրինակ արտայայտութեամբ մի թէ ոչնչացրեց մեղ ու մեղ նմաններին, միթէ կորզեց «Հնչա կի», նշանակութիւնը : Սենք կարծում բողբոլին, օրովհետե չբարեբաւական հրատարակութիւնից յետոյ «Հնչակը», ըս կառ աւելի պահանջվել ու տարածվել և համակրական ցոյցերի ստարկայ դառնաւ թող սուլթանը, Յարութիւ նը և իրենց արբանեակները երբէք չմոռանան այս առա ծը — «հալածել տարածել» :

Յարութիւնը չբաւականացաւ լով չբարեբաւանով նա ուղեց աւելի գեղեցիկ դեր խաղալ իր և սուլթանի ըս կած կատակերգութեան մէջ : Ազգային խողովն արդէն ընդունել էր նրա հրաժարականը, իսկ սուլթանը, օգտվել լով իր veto ունենալու իրաւունքից, անգում էր Յարութիւնին չհրաժարվել իր պաշտօնից (ինչ անհասկանալի չէ) : Այդպիսով Յարութիւնն ընկած էր երկու կրակի մէջ աւ ղը . մի կողմից ազգը զոհ էր նրան տեսնել հեռացած պա տրիարքական աթոռից, միւս կողմից Յարութիւնը չգտաւ իր մէջ բաւական գորութիւն ընդդիմադրելու սուլթանի ցանկութեան և պատրիարքութեան հրապարկին : «Ինե՞ն, թէ չլինել», Համլէտի խորիմաստ տարակուսանքը Յարութիւնի գլխում փոխվեցաւ տարօրինակ տրամաբանութեան : «Եւ լինել, և չլինել», իմաստուն կերպով վճռեց հայոց պա տրիարքը : Եւ այնուհետ պատրիարքական դործերն իր ձե ոյց բաց չթողաւ և մի և նոյն ժամանակն էլ պատրիարք ա ն ու ն ի ց խոստիւելու փափագ սկսաւ ցոյց տալ . . . Բայց միթէ, արդարեւ, իր տարօրինակ փառամտութեամբ նա կարծում է, որ ինքն այնքան անհրաժեշտ է ազգային գործե րը ղեկավարելու համար : Եթէ նա կարծում է, որ անցեալ ամսուայ սկիզբները կառավարութեան առջև իր բռնած բնթացքն այնչափ հեղինակաւոր դարձրեց իր անձին, որ ազ գընրա վերագարծը գրկարաց ու արտհետա թեանքը կընդունէ : Եւ նա այդ չէ կարծում : Այլ պատրիարքական աթոռից նա կարծում է անցայտ կապերով, որ մեզ հասարակ մոշ կանացուներին՝ աննկատելի է . . . Եւ նա այդպէս մնում է և՛ պատրիարք, և՛ չառարիարք : Եւ ինչ փոքր, եթէ նրա չը նորհով ազգային գործերը խառնափնդոր վիճակի են են թարկվում հայ հարստահարված ու անազատական գիւղա ցին իր խրճիթի մէջ անքում ու տրանջում : Ինչ փոքր, եթէ նրա շնորհով հայ հոգեւորականներն ու աշխարհականներն ամբողջութեամբ չգլխակաւ պարտում իրենց թշուառ կեանքը թիւրքի անազարդի բանտերում, եկեղեցիները տակն ու վր բայ անվում . . . Այլ Յարութիւնը, իբր նշան ստրկական հը

պատակութեան, չտալում է դողդոջուն ձեռներով հայ ժողովրդին բերել գնել սուլթանի ոտների տակ, որ նա մի շողքորթ խօսք ուղղելով հայերին, հարիւր անգամ ոտով կոխէ հայի գլուխն ու սիրտը...

Քաղ. ու Կրօն. ժողովները որոշում են թաքրիւր ուղղել Բ. Գրան, բացատրութիւն պահանջելով կառավարութիւնից և բողոքելով նրա դէմ՝ Վանի և ուրիշ տեղերի կատաղի խուզարկութիւնների մասին, այնքան ձերբակալութիւնների, դպրոցների փակման մասին և այլն: Բայց ինչ. 22 յունվարի նիստում այդ երկու ժողովներն էլ անգի կանում են, որ Յարութիւնն ու Քաղ. ժողովի նախագահ Սիմօն բէյ Մազսուտն աւելորդ են համարել այդ որոշումը կատարել, պատճառաբանելով թէ՛ ներկայ պարագաներում (՝) պիտի «խոհեմութիւն ու խոնարհութիւն», ցոյց տալ դէպի կառավարութիւնը և «չգրգռել», նրան: Յարութիւնի հանձնարեց պատճառաբանութիւնը լսելով՝ Ք. ժողովի հալեցաւ ու խորին կերպով գլուխ տուեց սուլթանին: Կրօն. ժողովը նախ իրեն յայտնեց անհամաձայն պատրիարքի հետ: Բայց աւագ, նրա գլխում ծագեցան տարակուսանքներ, որ եթէ ինքն ընդդիմադրելու լինի Ք. ժողովին՝ իրր դրանից ազդի մէջ երկպառակութիւններ կծագեն, թէ իրեն՝ Կ. ժողովին կառավարութեան առջև կամբաստանեն իրր նա մտադրութիւն ունի ազդի և պետութեան մէջ անհաշուութիւններ սերմանելու և այլն...

Մենք նախ ուզում ենք մատնանիչ անել այն տարօրինակ երևոյթը, որ խառն ժողովի որոշումը մէկ կրկու անգամ կարող են չկատարել՝ անձնական կամքով և բայցի դրանից դեռ թ. ժողովն էլ կարողանում է համար կերպով խոնարհվել մէկ անձի առջև, որի թուլութիւններն իրեն քաջ յայտնի են: Այդ ինչ նախապետական յարաբերութիւններ. . . Երկրորդ Կ. ժողովի պատճառաբանութիւնները, որոնց զօրութեամբ ինքն իրեն կամաւոր լուծեան է մատնում, նախապաշտմունք լինելով հանդերձ ինքն ըստ ինքեան անգոյն են և փական ժողովրդի ու եկեղեցու շահերի հանդէպ: Այդպիսի հանգամանքում թ. ժողովին ամենից առաջ պէտք է ղեկավարէր մէկ ուրիշ զգացում, մէկ ուրիշ միտք, այսինքն՝ իրենց սուրբ պարտականութիւնը դէպի հաբազատ ժողովուրդը որի ներկայացուցիչներն են իրենք: . . Բռնը նրանում է, որ հայերի այդ «խոհեմ», քաղաքականութիւնը յայտնվում է յօգուտ թիւրքի շահերի: Չի պիտի խաբվել որ այդ քաղաքականութեամբ հայ ժողովուրդը փրկվում է թիւրքի հարուածներից և մշտական աղէտներից, այլ ընդհակառակը՝ նա մեր լեզուն էլ է համարացնում: Հազիւ համարելուց յոգնած ժողովուրդը սիրտ է առնում բարձրացնել իր գլուխը, հազիւ մեր լեզուն սկսում է բացարձակաբար շարժվել ժողովրդի շահերը պաշտպանելով, — թիւրքի մի բռնաւոր արարքը, սուլթանի մի չղջըրթ խօսքը մեզ զրկում են մեր բոլոր կարողութիւնից ու համարձակութիւնից և դեռ մի բազէ առաջ ազատ կամքի տէր մենք կրկին յօժարակամ ընկնում ենք թիւրքի սրտաշիջ: Այնպիսի հանգամանքում մենք լրջօրէն չենք մտածում կառավարութեան առջև մեր բռնելիք դիրքի մասին, փոխենում ենք, դողում ենք նրանից, սկսում անել զիջումներ զիջումների կտուցից և վերջապէս համոզում այն կէ-

տին, որ մեզ անհնար է լինում պահանջներ անել թիւրքից և դրա փոխարէն ինքը թիւրքն է յայտնվում մեզնից պահանջողը և գոռոզութեամբ կանչում է մեզ տալ հլու հպտակութեան երգում: . . Կրկնում ենք, մեր զիջումները դառնում են կառավարութեան ոյժն ու յաղթանակը:

Կարգացէ՛ք թիւրք կառավարութեան վերջին շրջաբերականը և դարձեալ նոր գօրեղ փաստ կդանէք մեր կարծիքի հաստատման համար: Կարգացէ՛ք այն եղութաւ կան ու ստալոս լեզուն, որ զործածում է նա Եւրոպայի առջև: Կարգացէ՛ք այն հեղնական տողերը, որոնք շատ վատ են թաղցնում թիւրքի մեծ ուրախութիւնը, որ դատարկ խոստումներով նրան աջողեցաւ կուրացնել հայերի աչքերը, նրանց ստիպել աւելի ստրուկ հանդիսանալ: «Պատրիարքը նախ չէր ուզում հրատարակել իր շրջաբերականը, — ասում է մի սուսաց լնադիր — բայց մեծ կարգուսը սնդնց այդ բանի վրայ, խոստանալով վերջացնել այն ամեն գործերը, որոնք դեռ մնում են անպսոծելի պատրիարքի և Բ. Գրան մէջ, եթէ պատրիարքը պաշտպանէ թիւրք կառավարութեանը», Եւ Յարութիւնը միամտութեամբ ու խոնարհութեամբ հետեւեց թշնամու խորհրդին՝ իրր «խոհեմ», քաղաքականութիւն բանեցնում լինի ինքը և ինչ իրական օգուտ մեզ բերաւ դրանով: Նա ջերմ կերպով պաշտանեց կառավարութեան, ագօթեց սուլթանի կեանքի համար, անիծեց հայ ճամբատխօսներին, ոտնակոխ արաւ հայ ժողովրդի շահերը, կուցաւ, ստորացաւ, բայց այդ ամենի համար սուլթանի խոստումների զործադրութեանն արխանացաւ արդեօք... Ինչ վիրաւարիչ հեղնութիւն. թիւրքը մեր ձեռքով մեր հունձն է իւրացնում...

— Որովհետեւ Ռուսիայից և թիւրքիայից մեզ ուղղած ծրարները չեն ոտայվում մեր հասցէները ոտով կանախ յայտնի լինելու պատճառով, ուստի ներքե դեռ տեղված հասցէները մնում են բոլոր միւս երկիրների համար, բայցի վերոյիշած երկու երկիրներից: Թիւրքիայում և Ռուսիայում գտնվող այն անձերը, որոնք խմբագրութեան հետ ունեն անմիջական կապ, կատանան մեզնից յատուկ հասցէ, իսկ միւսներն առայժմ՝ ծրարներ կարող են ուղղել Եւրոպա մասնաւոր հաստատմանօթներին՝ խմբագրութեան հասցէն չափաւ:

— Տեղի սրտիեան պատճառով այս համարուր «Քաղաքական ձերբակալութիւններ թ. Հայաստանում», չէ կարող տպագրվել:

— «Հնչակի» առանձին համարի գինն է 50 սանտիմ կամ 20 կօպ, բացի ճանապարհածախից: Կարելի է ուղարկել փոստային մարկաներով:

— Յօդուածներ, թղթակցութիւններ և տեղեկութիւններ ուղարկել հետեւեալ հասցէով:

Montpellier. (France). — M. Beniard. Poste restante (No 25).

Իսկ գրամ ուղարկել:

Bale. (Suisse). — M. Daniel. Poste restante.

Լօնդոն. Հայկական ազատ տպարան